

NATALIA STANKOWSKA

Edukacja w placówkach penitencjarnych (opinie, interpretacje pedagogiczne)

Education in penal institutions (opinions, pedagogical interpretations)

Abstract: In the modern penitentiary thought, the times when a penal institution was just a place of isolation and a building whose architecture testifies that criminals have been separated from the law abiding society are long gone. Resocialization is a process which aims to restore persons who break social and legal norms to social environment. The author emphasizes that resocialization work with inmates and creating perspectives for a better future may become an effective means of prevention of returning to crime.

Key words: education, culture and techniques for resocialization, penal institutions.

Na przełomie wieków (1999/2000) prawie połowa respondentów nie potrafiła udzielić odpowiedzi na pytanie dotyczące pracy jednostek penitencjarnych w kraju: *Jak Pan(i) ocenia pracę więziennictwa?* (OBOP, nr K078/00). Brak podstawowej wiedzy w tym zakresie wyrażał się w wypowiedzanych opiniach o „sanatoryjnych” warunkach osadzenia oraz wykonywania kary pozbawienia wolności. „Wielu Polaków uważa, że w polskim kryminale siedzi się dziś zbyt komfortowo. Wielu podważa praktykę przepustek dla skazanych. Więzienia — według nich — bardziej przypominają pensjonaty niż kazamaty, system penitencjarny jest zbyt łagodny dla przestępców. Formułując takie opinie, zwykle zapominają się, że człowiek zamknięty to przede wszystkim osoba pozbawiona wolności. Winna, ukarana, ale osoba. A siedzi się różnie” (Markiewicz, 1998, s. 3).

Negatywna ocena pracy więziennictwa, krytykowanie nie przyczyniają się do poprawy jakości polityki penitencjarnej oraz zmiany wizerunku służby więziennej. W nowoczesnej myśli penitencjarnej zakład karny dawno przestał być tylko i wyłącznie miejscem odosobnienia, budynkiem, którego architektura jest świadectwem bezpiecznego oddzielenia przestępców od praworządnego społeczeństwa. Kara ma być humanitarna i racjonalna, zamiast odwetu na skazanym pojawia się obszar dla zadośćuczynienia wyrządzonym krzywdom i pracy naprawczej. Resocjalizacja jest procesem przywracającym osoby łamiące normy społeczne i prawne do środowiska społecznego, zatem ta nauka zachowania aprobowanego i pożądanego nie może odbywać się w oderwaniu od grupy społecznej będącej nośnikiem norm. Potrzeba resocjalizacji jest stale podkreślana, mówią o tym teoretycy, praktycy m.in. na ostatnim spotkaniu w ramach międzynarodowej konferencji Rady Europy w Strasburgu, podczas której przedstawiciele służb więziennictwa, Trybunału Praw Człowieka, Europejskiego Komitetu do Spraw Zapobiegania Torturom oraz Nieludzkiemu lub Poniżającemu Traktowaniu albo Karaniu dyskutowali nad problemami przygotowania więźniów do życia na wolności po opuszczeniu jednostki penitencjarnej (Witkowski, 2011).

Izolowanie osadzonych i skazanych w murach więzienia nie rozwiązuje problemu, a tylko go pogłębia; brak kontaktów z najbliższymi, rozluźnienie więzi rodzinnych uczą bezradności społecznej i prowadzą do przyjęcia postawy roszczeniowej, co wynika z faktu, że życie takich więźniów jest organizowane przez innych.

Brak odpowiedzialności za planowanie dnia, porządek regulaminowy wyznaczający czas i miejsce wykonywania czynności codziennych, rutyna oraz brak perspektyw zabijają inicjatywę i aktywność własną. Życie się „przydarza” zamiast być wyzwaniem i oczekiwaniem kolejnych możliwości.

Izolacja rozwiązuje, na określony czas wykonywania wyroku, problem ludzi niewygodnych dla społeczeństwa, ale jest to rozwiązanie tymczasowe. Umieszczenie w więzieniu nie jest dobrym rozwiązaniem dla osoby skazanej, ale nie zawsze można zastosować lepszy zamiennik kary pozbawienia wolności (np. w postaci dozoru elektronicznego); należy wówczas z zakładu karnego uczynić miejsce, w którym poprzez działania resocjalizacyjne wywiera się pozytywny wpływ na odbywającego karę.

Zmiany w mentalności osób zajmujących się problematyką penitencjarną skutkują coraz lepszym przygotowaniem zawodowym pracowników służby więziennej. Podejmują oni wysiłki, pomimo niewielkich środków budżetowych i trudnych warunków pracy (przepelnienie więzień), aby umożliwić osadzonym podejmowanie pracy oraz wypełnianie czasu zajęciami pożytecznymi. Dyrektorzy, pracownicy zakładów penitencjarnych organizują skazanym warunki życia, w miarę posiadanych możliwości, wyznaczanych środkami pieniężnymi i warunkami współpracy ze środowiskiem zewnętrznym, umożliwiające podnoszenie poziomu edukacji, zdobywanie umiejętności zawodowych.

Więźniowie stali się podmiotami procesu resocjalizacji. Mając wpływ na projektowanie procesu resocjalizacji (system programowanego oddziaływania), dostrzegają korzyści wynikające ze zmiany relacji system — osadzony. Zabieg ten stwarza możliwość kształtowania zaufania, ukazując ograniczenia, otwiera nowe możliwości funkcjonowania w warunkach izolacji więziennej. W ocenie osadzonych programowane oddziaływanie budzi „Zaufanie do prowadzącego, otwartość ze strony resocjalizowanego, zaangażowanie obu stron, szczerłość, wynikających korzyści w pozytywnym myśleniu argumentowanie swoich racji (kompromis). Każdy jest swego rodzaju indywidualnością. Nie można traktować człowieka na podstawie artykułu, za który został skazany, i szufladkować do grupy za przewinienia z wolności. Po prostu każdy jest inny, ale każdy musi się podporządkować brakowi pełnej wolności. Każdy ma inne autorytety, zamiłowania, dążenia. Wykorzystanie poszczególnych czynników może wpłynąć pozytywnie na resocjalizację. Nie do końca znam założenia programu, na chwilę obecną mogę stwierdzić, że indywidualny — dostosowany do osoby resocjalizowanej, wymaga dużo więcej środków, lecz profesjonalnie wykonany przynosi efekty” (badania własne¹).

Edukacja osadzonych pozwala na kształtowanie przez nich perspektyw i zmianę przyszłości: „W tutejszym Z.K. jest szkoła dla dorosłych, a oprócz tego można uczęszczać do szkoły na wolność, oczywiście za zgo-

¹ W przytaczanych cytatach z badań własnych poprawiono jedynie ortografię i interpunkcję, zachowując styl wypowiedzi.

dą dyrektora! Podczas czasu przebywania w Z.K. powinien się czegoś nowego dowiedzieć i doksztalić, aby było lżej w dalszej drodze życia” (badania własne).

W przygotowaniu do życia na wolności pomagają więźniom kursy kwalifikacyjne przygotowujące do zawodu, praca pozwala na wypełnienie czasu, zaspokojenie chęci bycia potrzebnym, umożliwia zdobycie wynagrodzenia. Osadzeni chcą pracować („Ponieważ całe życie pracowałem, jest chyba oczywiste — że człowiek chce pracować... Problem, że nie ma tu dla mnie stosownego stanowiska pracy... Pomoc materialna w rodzinie, a także stworzenie swojej niezależności materialnej [...]. Przyznanie dodatkowego widzenia [...]. Bardzo ważny jest jak najczęstszy kontakt z rodziną i znajomymi... Aby podczas odbywania kary przysłużyć się Zakładowi, [...] dla zabicia czasu, [...] aby spłacić chociaż część zadłużeń sądowych” — badania własne) i wyrażają gotowość do podejmowania innej aktywności. Jest to widoczne także w chęci uczestnictwa osadzonych w zajęciach kulturalno-oświatowych, sportowych, spotkaniach z wolontariuszami i osobami duchownymi: „Zwiększenie możliwości uprawiania sportu. Zwiększenie możliwości nauki. Bez ww. człowiek staje się karłowaty, ograniczony ruchowo. Traci kondycję co za tym idzie — zdrowie” (badania własne).

Centralny Zarząd Służby Więziennej zdaje sobie sprawę z potrzeb placówek penitencjarnych. W odpowiedzi na te potrzeby Dyrektor Generalny SW wprowadził możliwość projektowania i przeprowadzania zajęć resocjalizacyjnych, których autorami są pracownicy placówek (*Zarządzenie nr 2/04...*). W ramach tego rozwiązania przygotowuje się osadzonych, w bardzo wielu obszarach, do życia na wolności, przede wszystkim wypełniania ról społecznych (rodzica, partnera, małżonka), pracuje nad poprawą ich umiejętności nawiązywania i podtrzymywania kontaktów międzyludzkich (nauka radzenia sobie z agresją, poprawnego jej rozładowywania bez szkodenia innym osobom, wchodzenia w relacje społeczne i prawidłowego komunikowania się). Osobom dotkniętym przemocą udziela się pomocy w radzeniu sobie z sytuacjami stresującymi, trudnymi, uczy zachowań asertywnych, poprawia samoocenę.

W celu poprawy wizerunku placówki penitencjarnej i integracji z otoczeniem uczy się osadzonych opieki nad potrzebującymi, jako wolontariuszy wprowadza do domów opieki społecznej, hospicjów, domów dziecka, tworzy się warunki sprzyjające temu, aby mogli swoimi działaniami przyczynić się do zmiany stereotypowego wizerunku więźnia.

Przeciwdziałając wyuczonej bezradności społecznej byłych więźniów, przygotowuje się osadzonych do funkcjonowania w różnych sferach życia; uczy się układania domowego budżetu i gospodarowania pieniędzmi, pisanie i redagowanie dokumentów istotnych w punkcie widzenia rynku

pracy (podania, pisma urzędowe, CV), rozumienia prawa, czytania pism urzędowych, prawideł poruszania się w urzędach, biurach.

Zasady opieki postpenitencjarnej oraz przeciwdziałanie powrotności do przestępstwa i ponownego osadzenia w zakładzie karnym wymagają, aby uczyć podopiecznych inicjatywy i podejmowania wysiłków zmierzających do znalezienia swojego miejsca na rynku pracy, aktywnego poszukiwania pracy, wychodzenia z bezdomności i poszukiwania miejsca zamieszkania. Aby przeciwdziałać uzależnieniom, służba więzienna prowadzi wśród osadzonych działania naprawcze, terapeutyczne, realizując programy profilaktyczne, zwalczając sięganie po środki psychoaktywne; promowane jest radzenie sobie z nałogami, wspiera się wychodzenie z alkoholizmu, prowadzi edukację w zakresie utrzymywania trzeźwego stylu życia i nieulegania pokusom (szczegółowe informacje zob. Marczak, red., 2009).

Reedukacyjne i resocjalizacyjne działania podejmowane w celu zapobieżenia wykluczeniu społecznemu oraz służące rozwijaniu idei integracji ze społeczeństwem osób wymagających stosowania specjalnych metod postępowania ze względu na ich specyficzną sytuację znajdują odzwierciedlenie w inicjatywach podejmowanych na rzecz społeczności lokalnej.

Takim aktualnym przykładem działań resocjalizacyjnych jest współpraca pomiędzy Okręgowym Inspektorem Służby Więziennej w Warszawie a burmistrzami poszczególnych dzielnic stolicy podjęta w celu umożliwienia osadzonym pracy na rzecz miasta. Więźniowie zgłaszający gotowość do podjęcia takiej pracy będą usuwali skutki klęsk żywiołowych, remontowali i porządkowali ulice. „Skazani swą nieodpłatną pracą i zaangażowaniem dają wkład w rozwój regionu, pokazują się nie ze złej strony jako przestępcy odbywający karę izolacji, ale dobrzy, sumienni i odpowiedzialni pracownicy, a w niedalekiej przyszłości jako pełnoprawni obywatele, mieszkańcy poszczególnych dzielnic. Kształtując w ten sposób prospołeczne postawy, z pewnością zaznaczają swój pozytywny wpływ na rozwój regionów, aktywnie włączają się we wszelkie pożądane inicjatywy” — twierdzi Dyrektor Generalny SW gen. Jacek Włodarski (Krankowska, 2011).

W swoich opiniach studenci pedagogiki resocjalizacyjnej wyrażają akceptację dla stosowania zasady podmiotowości i wiarę w resocjalizację. W latach 2002—2003 wiarę w sukces programów naprawczych przekładający się na pozytywną, prospołeczną zmianę zachowania zadeklarowało 60% respondentów z grupy 236 studentów (Stankowska, 2008, s. 123). Taki sam wynik uzyskano w odpowiedziach w badaniach przeprowadzonych pod koniec 2008 roku (grupa 180 studentów). Wśród wyrażanych opinii pojawiały się: „Každy człowiek może się zmienić przy dobrej resocjalizacji”; „Wierzę, że sprawiedliwa kara może zmienić skaza-

nego, a współpraca z nim może pomóc mu zmienić swoje postępowanie”; „Staram się dać drugiemu człowiekowi szansę, każdy na nią zasługuje, trzeba tylko pomóc takiej osobie”; „Wierzę, ponieważ znam taki przypadek” (badania własne).

Wysoki odsetek wypowiedzi pozytywnych potwierdza słuszność przyznania praw osadzonemu. 84% studentów twierdziło tak w pierwszym badaniu (2002—2003), a 82% — w drugim (2008): „Każdy człowiek ma swoje prawa, nawet ten skazany na dożywotni pobyt w więzieniu”; „ponieważ są takimi samymi ludźmi jak my i mimo popełnionych przestępstw nie należy im odbierać praw”; „Każdy człowiek ma prawa, nawet skazany”; „humanitarne traktowanie skazanego”; „skazany powinien posiadać i posiada prawa, jest takim samym człowiekiem jak inni”; „każdy skazany jest człowiekiem, a każdemu człowiekowi powinny przysługiwać prawa. Skazany ma szansę zmiany postępowania, nie jest stracony”; „trzeba ich szanować, ponieważ też są ludźmi” (badania własne).

Pozytywne nastawienie studentów do pracy i efektów resocjalizacyjnych stanowi dobry punkt wyjścia dalszego kształtowania atmosfery porozumienia pomiędzy przyszłymi pracownikami zakładów wychowawczych, zakładów poprawczych, kurateli, zakładów karnych a osobami tam umieszczanymi na mocy prawa. Tym pozytywnym tendencjom towarzyszy deklaracja, że przyszli ewentualni pracownicy Służby Więziennej potwierdzali gotowość dalszego rozwoju i pogłębiania umiejętności zawodowych — w badaniu z lat 2002—2003 98% studentów pedagogiki resocjalizacyjnej zaznaczało potrzebę nauki, ok. 75% zamierzało podjąć pracę zgodnie ze swoim wykształceniem. Podobnie było pod koniec 2008 roku — 96% respondentów chciało kontynuować naukę, a 68% — pracować zgodnie z wykształceniem zdobytym na obranym kierunku studiów (badania własne).

Wzbogacanie oferty resocjalizacyjnej oraz współpraca służb więziennych ze środowiskiem lokalnym pozwalają mieć nadzieję, że dokona się stopniowa zmiana wizerunku więzienia i więźnia. Od pracowników więziennictwa zależy przygotowanie oferty edukacyjnej, kulturalnej, zawodowej, stworzenie warunków pomagających więźniom zaadaptować się do życia na wolności i przeciwdziałających ich powrotowi na drogę przestępczą. Wolontariusze, przedstawiciele stowarzyszeń, organizacji pozarządowych, wchodząc na teren jednostek penitencjarnych, wraz z funkcjonariuszami, pracownikami więziennictwa, stanowią pierwszą grupę ludzi, którzy mogą zmienić obraz systemu penitencjarnego. Przykład takiej pozytywnej zmiany wizerunku stanowi m.in. Zakład Karny w Lublińcu. Osadzone tam skazane, po odpowiednim przygotowaniu, pracowały jako opiekunki w pobliskich Domach Pomocy Społecznej, wykonując różne czynności, służąc dzieciom, osobom starszym i wymagającym

opieki ze względu na ich stan lub chorobę. Zdobywane podczas kontaktu z ludźmi słabszymi i uzależnionymi od obecności innych doświadczenie uwrażliwiło wolontariuszki, wpłynęło korzystnie, z pedagogicznego punktu widzenia, na ich dalsze zachowanie i stosunek do ludzi (Służba Więzienna, Zakład Karny — Lubliniec, 2011). Podobnie pracują osadzeni w Zakładzie Karnym w Koszalinie; biorą czynny udział w cyklicznie odbywającym się festiwalu na rzecz integracji, biorą udział w jego przygotowaniu, ale i pomagają osobom niepełnosprawnym w trakcie imprezy (Panaszewska, 2011).

Zmiana postaw społecznych wobec izolowania placówek penitencjarnych, zmiana sposobu myślenia o nich i więźniach może być inicjowana przez dyrektorów zakładów karnych podejmujących wysiłki mające na celu umożliwienie skazanym zaistnienia w środowisku lokalnym, współuczestniczenia w życiu społecznym. Zmiana, o jakiej mowa, rozpoczyna się od umożliwienia osadzonemu podjęcia nauki i pracy. Wysiłki służb więziennych muszą być poparte informacjami w mediach, przekazami rzetelnymi i profesjonalnymi, bez budzenia sensacji i ukazywania wyłącznie negatywnych aspektów towarzyszących życiu więziennemu.

Bibliografia

- Jak Pan(i) ocenia pracę więziennictwa? W: Czy czujemy się bezpiecznie?* Materiały OBOP nr K078/00. Warszawa, maj 2000. Tryb dostępu: <http://obop-arch.tnsglobal.pl/archive-report/id/308>. Data dostępu: 5.09.2012 r. Plik PDF, s. 11.
- Krakovska E., kpt., 2011: *Porozumienie o pracy skazanych na rzecz społeczeństwa*. Tryb dostępu: <http://www.sw.gov.pl/pl/aktualnosci/news,5310,porozumienie-o-pracy.html>. Data dostępu: 22.09.2011 r.
- Marczak M., red., 2009: *Resocjalizacyjne programy penitencjarne realizowane przez Służbę Więzienną w Polsce*. Kraków.
- Markiewicz W., 1998: *Jak się siedzi. Raport „Polityki”*. „Polityka”, nr 18.
- Panaszewska W., pplk, 2011: *Integracja Ty i Ja*. Tryb dostępu: <http://www.sw.gov.pl/pl/aktualnosci/news,5062,integracja-ty-i-ja.html>. Data dostępu: 13.09.2011 r.
- Służba Więzienna, Zakład Karny — Lubliniec, 2011: [strona Zakładu Karnego w Lubliniecu]. Tryb dostępu: <http://www.sw.gov.pl/pl/okregowy-inspektorat-sluzby-wieziennej-katowice/zaklad-karnylubliniec/index,66.html>. Data dostępu: 20.12.2011 r.
- Stankowska N., 2005: *Pracownicy Służby Więziennej w Polsce — próba portretu zbiorowego*. W: *Profilaktyka, opieka, wychowanie, resocjalizacja — wybrane aspekty*. Red. K. Socha-Kołodziej, B. Zajęcka. Częstochowa.
- Stankowska N., 2008: *Polityka penitencjarna państwa po roku 1989 (w opiniach zainteresowanych pracowników Służby Więziennej, osadzonych i studentów pedagogiki resocjalizacyjnej)*. W: *W dziewięćdziesięciolecie polskiego więziennictwa. Księga Jubileuszowa*. Red. Z. Jasiński, A. Kurek, D. Widelak. [Instytut Nauk Peda-

gicznych Uniwersytetu Opolskiego, Niezależny Samorządny Związek Zawodowy Funkcjonariuszy i Pracowników Więziennictwa — Zarząd Główny w Warszawie]. Opole.

Witkowski R., mjr, 2011: *Polskie więziennictwo na konferencji Rady Europy w Strasburgu*. Tryb dostępu: <http://www.sw.gov.pl/pl/aktualnosci/news,5826,polskie-wieziennictwo-na.html>. Data dostępu: 18.10.2011 r.

Zarządzenie nr 2/04 Dyrektora Generalnego Służby Więziennej z dnia 24 lutego 2004 r. Tryb dostępu: http://www.bip.sw.gov.pl/Dokumenty/zarzadzenie_2wsprawieszczeGolowychZasadProwadzeniaiOrganizacjiPracy.pdf. Data dostępu: 1.09.2012 r.